

Zondag 27 juni 2021

TivoliVredenburg - Grote Zaal - 11.00 uur

HANNES MINNAAR

Franz Schubert 1797 - 1828 / Franz Liszt 1811 - 1886

Schubert-liederen (uit bundels S. 558 & S. 560)

Liebesbotschaft, S. 560/10

Du bist die Ruh, S. 558/3

Auf dem Wasser zu singen, S. 558/2

Rob Zuidam *1964

Nox (2020)

Nightfall; Insomnia; L'heure bleue

Afscheid van Reinbert op Zorgvlied

Perseids passing

Maurice Ravel 1875 - 1937

Gaspard de la Nuit, Trois Poèmes pour Piano d'après Aloysius Bertrand (1808-1809), Fantaisies à la manière de Rembrandt et de Callot

Ondine; Le gibet; Scarbo

De nacht van 8 maart 1838 bracht een kilte over het Hongaarse platteland. De zeer strenge winter stuwde de Donau tot ver buiten haar oevers, waardoor het achtergelegen land totaal vernietigd achterbleef. Koeien verdronken, dorpen werden meegevoerd door het overgelopen water en de oogst mislukte. Pianist Franz Liszt, die op een nabijgelegen plek geboren was, vond dat hij iets moest doen om de Hongaren te helpen. Hij onderbrak direct zijn Italiaanse tournee en reisde naar Wenen om daar acht benefietconcerten te geven. Wenen was een stad waar hij al lange tijd niet meer was geweest, maar het bezoek aan de stad zorgde ervoor dat hij weer in aanraking kwam met de muziek van Beethoven en Schubert. De concerten waren een groot succes: ze leverden 24.000 gulden op, wat resulteerde in de grootste steunbetaling van een private partij voor de wederopbouw.

Liszt was op dit moment een van de grote pianovirtuozen, en het arrangeren van stukken voor piano heeft hij tot nieuwe hoogten gebracht. De symfonieën van Beethoven vertaalde hij naar muziek geschikt voor een pianist. Deze muziek maakte hij zichzelf eigen. Wie bij de concerten van Liszt aanwezig was, hoefde zich geen moment te vervelen. Buiten het vele klaviervuurwerk, nam Liszt ook gretig verschillende personages aan bij zijn concerten. De held van de *Eroica* (Derde Symfonie van Beethoven), dat was hij! De op Casanova gelijkende Don Giovanni: ook dat personage wist hij zich feilloos eigen te maken.

Het publiek reageerde hier hysterisch op en ontving hem als een superster. Echte fans trachtten om zijn handschoenen, zakdoek of – als ultieme relikwie – een gebroken snaar van een van Liszts vleugels te bemachtigen. Dit fenomeen kreeg zelfs een naam: Lisztomanie!

Liszt en Schubert

Toen Liszt in Wenen aankwam, begon hij vrijwel direct met het transcriberen van 28 Schubert-liederen, waaronder *Auf dem Wasser zu singen* en de welbekende *Erlkönig*. Hij speelde elk benefietconcert een aantal van deze liederen, het Weens publiek onthaalde ze met gejuich. Schubert genoot op dat moment enkel nog in de Oostenrijkse hoofdstad bekendheid, maar desondanks kende Liszt zijn werk. Toen de vooraanstaande uitgever Anton Diabelli (1787-1851) een opdracht uitschreef aan zijn vijftig favoriete componisten om ieder één variatie te schrijven op een door hemzelf geschreven wals-thema, werden zowel Schubert als de – toen nog piepjonge – Liszt uitgenodigd om een variatie te componeren. Liszt was onder de indruk van Schuberts variatie en raakte zodoende verknocht aan zijn composities. Liszts benefietconcerten in Wenen waren dan ook een uitgelezen kans om de liederen van de meester weer te laten horen aan het publiek.

Liszt was in zijn jonge jaren steeds op zoek naar manieren om zijn piano-vaardigheden naar een hoger niveau te tillen. De Schubert-liederen leenden zich daar uitstekend voor. Op het eerste gehoor lijken de stukken niet altijd even virtuoos, maar schijn bedriegt! De uitdaging van het spelen van de Schubert-liederen zit erin dat de liedmelodie nog geheel in de pianotextuur is gewoven. Liszt nam de noten van Schubert nauwgezet over, maar speelt met de hoogte van de zangpartij. Een zanger heeft slechts een beperkt bereik: een pianist is hier minder aan gebonden. Wanneer de tekst erom vraagt, legt Liszt de zangpartij tijdelijk een octaaf hoger, of legt hij het juist midden in de pianobegeleiding. Dit verraste vriend en vijand, door deze keuze werden de liederen voorzien van een extra poëtische laag en was het werk virtuoos, maar niet alleen om het virtueuze.

Franz Liszt en Reinbert de Leeuw

Aan Liszts bestaan als virtuoos kwam uiteindelijk een einde. In zijn vijftigerjaren is er nog maar weinig over van de rokkenjager uit zijn jeugd. Sterker nog, Liszt gaat een uiterst vroom leven leiden en laat zich inwijden tot priester. Ook zijn composities tonen weinig meer van zijn vorige leven. Zijn muzikale taal wordt steeds abstracter, zijn werken minimaler en zijn harmonisch landschap gewaagder. Het is dit laat-Lisztiaanse landschap dat we bewandelen in het vierde deel van Zuidams *Nox*. Zuidam maakte een eerbetoon aan de in februari 2020 overleden dirigent Reinbert de Leeuw. De Leeuw was – op zijn beurt – voorvechter van de muziek van 'de late Liszt'. In de tijd dat De Leeuw ermee op de barricaden sprong, ergens in de jaren '60, kende nagenoeg niemand deze mysterieuze muziek van de Hongaarse klavierleeuw. De openingsmaten van Zuidams hommage aan De Leeuw, openen dan ook met een ontluisterend beeld, dat sterk doet denken aan composities als *Unstern!* of *Nuages Gris* van Liszt. De Leeuw was van mening dat Liszt de weg vrij had gemaakt voor latere modernistische componisten, zoals Arnold Schönberg en Anton Webern, die hij evenzeer bewonderde. Deze reis is ook teruggekomen in Zuidams werk. Langzaam maakt contemplatie plaats voor meer explosieve klankerupties, waardoor Zuidam steeds verder verwijderd raakt van de tonaliteit, net zoals dat eerder bij Schönberg en Webern het geval was.

Zuidam: tussen slapeloosheid en sterrenregens

Nox (nacht), belicht in vijf verschillende karakterstukken diverse aspecten van de wereld na zonsondergang. Deze *nocturnes* zijn zeer verschillend, waarmee Zuidam ook de verschillende gedaanten van de nacht gestalte geeft. De componist is zelf een echte nachtuil.

Zuidam ziet het als een tijdsperiode waarin je jezelf volledig terug kan trekken en kan schrijven. 's Nachts zijn er immers geen telefoons die rinkelen, geen bouwvallers die heipalen in de grond slaan of hoveniers die het gras maaien. Op basis van een vijftal contemplatieve momenten, creëerde Zuidam zijn eigen panorama van de nacht, speciaal voor pianist Hannes Minnaar.

De nacht wordt ingeluid door het ondergaan van de zon. Een welhaast epische gebeurtenis, alsof de gordijnen opengaan voor een groot toneelstuk. Deze gebeurtenis wordt gevolgd door slapeloosheid (*insomnia*). Slapeloosheid kan leiden tot irrationaliteit in het denken, weergegeven in Zuidams deel: ingevingen volgen elkaar, op welhaast willekeurige momenten op. Zo vormen zij een stroom van onderbewuste gedachten. In *L'heure bleue* volgt een schets van het uur voor zonsopkomst, waarin de nacht langzaam verdwijnt en een blauwe gloed de horizon vult: een meditatieve opmaat voor de dag die gaat beginnen.

Een ander nachtelijk aspect wat Zuidam toonzet, is het verschijnsel van de vallende ster in *Perseids Passing*. In het bijzonder dat van de meteor Swift-Tuttle, afkomstig van de sterren uit het sterrenbeeld Perseus. In augustus passeren we jaarlijks de resten van deze meteorregen. Als de helderheid van de lucht het toelaat, zijn er 's ochtends veel vallende sterren te zien.

De naamgeving van het sterrenbeeld is niet willekeurig. Volgens de oud-Griekse mythologie was er een koning, Akrisios van Argos, die naar het orakel van Delphi ging om te zien of de goden hem goedgezind waren. De voorspelling die hij daar kreeg, was echter niet positief. Hij zou namelijk gedood worden door zijn eigen kleinzoon. De koning had slechts één dochter, Danaë. Om zijn tragische lot te omzeilen, stopte Akrisios haar in een bronzen toren en verbood haar om met een man contact te hebben. Oppergod Zeus kende echter de schoonheid van Danaë en besloot haar te bezoeken, in de vorm van een gouden regen. Het resulteerde in een van de zovelen bastaardkinderen van Zeus. De verwekking van Perseus staat in de sterren geschreven. Het kan zomaar gebeuren dat, wanneer je op een warme zomeravond naar de hemel tuurt en even geduld hebt, je deze gouden regen met het blote oog waar kunt nemen.

Ravels nachtelijke schepsels

Ravels magistrale *Gaspard de la Nuit* lijkt op een Lisztiaans karakterstuk, maar dan ontdaan van alle romantische opsmuk. Een waternimf verschijnt in het eerste deel, begeleid door oneindige waterrimpelingen die met het grootste gevoel voor detail opgetekend zijn door Ravel. Dit precisiewerk is wat Ravel tot een van de grote componisten der aarde maakte. Zijn totale oeuvre is betrekkelijk klein, maar alles wat hij heeft geschreven getuigt van een nog niet eerder vertoonde finesse en perfectie. Het is ook geen wonder dat hij zo'n goede orkestrator was: de kleinste muzikale details kon hij nog niet eerder gemaakte kleuren geven.

Ravel liet zich voor dit werk inspireren door de gelijknamige gedichten van Aloysius Bertrand (1807-1841). Bertrand was een ware romanticus: zijn leven was kort en hij leed aan *Weltschmerz*. Hij had een merkwaardige fascinatie voor de daguerreotypie, een vroege vorm van fotografie, wat terugkomt in zijn beeldende manier van schrijven. De gedichten uit *Gaspard de la Nuit* zijn alle zeer beeldend en zo waarheidsgetrouw mogelijk opgeschreven. Zo zeer zelfs dat je soms voorbijgaat aan het feit dat het veelal verzinsels, zinsbegoocheling of anderszins fabelachtige wezens betreft. Bertrand had een rijke fantasie, die hij bij voorkeur uitliet over zijn stad, Dijon, maar dan zoals deze plek in de Middeleeuwen moet zijn geweest.

Een punt dat aan de basis ligt voor Ravels pianowerk, is de octotonische toonladder. De octotonische toonladder heeft een toon meer dan de 'normale' majeur- en mineurladders. Je krijgt een octotonische toonladder door bij de volgende noot in de toonladder steeds afwisselend een hele en een halve toons-afstand omhoog te gaan, wat enigszins unheimlich klinkt. Deze toonladder heeft een speciale plek gekregen in de klassieke muziek. Franz Liszt was de eerste componist die dit middel effectief gebruikte. Onder meer in zijn symfonisch gedicht *Ce qu'on entend sur la montagne* ('Wat men hoort op de berg' naar een gedicht van Victor Hugo), staat een dalende octotonische ladder symbool voor de vervreemding van de natuur. Latere componisten gebruikten het middel voor het uitdrukken van iets wat niet van deze wereld is, zo gebruikte Glinka het bijvoorbeeld als motief voor het scheppen van de duivelse tovenaer Chernomor in *Ruslan en Lyudmila*.

Ravel gebruikt de octotoniek voor de tekening van zijn *Ondine*, een waternimf. Als een sirene lokte ze de dichter in haar baan en liet hem de koning van de meren zijn. Iedere golf van deze meren wordt door Ravel uniek getoonzet: in Bertrands gedicht zijn het allemaal afzonderlijke watergeesten. Pas wanneer de dichter aangeeft nog een sterveling lief te hebben, barst *Ondine* in tranen uit. Vervolgens lacht ze en verdwijnt ze in de tranenstroom die voortvloeit uit de ogen van de dichter. De sfeer slaat om in *Le Gibet* (de galg), doodsklokken klinken de gehele compositie onverstoord door. De ruimte vult zich met een kale, emotieloze, steeds herhalende toon. De klok bij de stadsmuur slaat en het karkas van een gevangene kleurt door de ondergaande zon rood.

Als slotstuk van de nachtelijke toon-etsen, maakt Ravel een ets van *Scarbo*, een dwerg. Het mannetje duikt midden in de nacht op. De dwerg danst, maakt onvoorspelbare pirouetten, krast met zijn vingers over de zijden lakens en verdwijnt.

Michael Huijbregts

Hannes Minnaar werd internationaal bekend toen hij de Tweede Prijs won van het Concours de Genève (2008) en de Derde Prijs van het Koningin Elisabeth Concours (2010). Vervolgens kreeg hij in 2011 een Borletti-Buitoni Trust Fellowship, in 2012 een Edison voor zijn debuut-cd en in 2016 de Nederlandse Muziekprijs. Aan het Conservatorium van Amsterdam studeerde hij bij Jan Wijn en daarnaast volgde hij lessen bij o.a. Alfred Brendel, Willem Brons, Menahem Pressler en Ferenc Rados. Orgel studeerde hij bij Jacques van Oortmerssen.

Hannes Minnaar soleerde bij onder meer het Koninklijk Concertgebouworkest en het Radio Filharmonisch Orkest, onder dirigenten als Herbert Blomstedt, Eliahu Inbal, Marin Alsop, Frans Brüggen en Edo de Waart. Met Jan Willem de Vriend en het Orkest van het Oosten nam hij Beethovens vijf pianoconcerten op. Recitals verzorgde hij op de bekende podia in Europa, maar ook in Moskou, Tokio en Guangzhou. Als kamermusicus maakt Hannes Minnaar deel uit van het prijswinnende Van Baerle Trio, waarmee hij o.a. alle pianotrio's van Beethoven opnam. De debuut-cd van het Van Baerle Trio met werken van Saint-Saëns, Loevendie en Ravel werd bekroond met een Edison Klassiek 2013. Hannes Minnaar deelde het podium met collega's als Janine Jansen, Simone Lamsma, Mischa Maisky en Isabelle van Keulen. Zowel zijn debuutalbum, met werken van Rachmaninov en Ravel, als zijn tweede cd 'Bach Inspirations' werden lovend ontvangen in binnen- en buitenland.